

TOELICHTING bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stadsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet te BRIELLE, gemeenten Brielle en Vierpolders.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 292) door een stippellijn omgrensde gebied.

De stad Brielle is een dijknederzetting, ontstaan uit twee kernen, Brielle en Maarland. Binnen een op een enkel ravelijn na complete en gave omwalling uit het begin van de achttiende eeuw zijn grote delen van de middeleeuwse stadsstructuur bewaard gebleven. De stad telt binnen zijn wallen vele beschermde monumenten. Van verschillende kanten bestaat nog een vrij uitzicht op de stad, waarvan het silhouet bepaald wordt door de gracht en de beplante wallen, waarachter de markante toren van de Catharinakerk boven de daken van de stadsbebouwing oprijst.

De kernen Brielle en Maarland zijn, op dezelfde wijze als andere nederzettingen in de omgeving, ontstaan in de loop van de dertiende eeuw na indijking van een stuk land bij het ontmoetingspunt van een polderweg en de dijk langs een rivierarm, de Gote, nabij de monding van de Maas. De kerk is bij dit type nederzetting gesitueerd achter de dijk terzijde van de polderweg. De polderweg, nu binnen de wallen Langestraat geheten, vormde de scheiding tussen beide parochies. Waarschijnlijk heeft de stichting van het Hof van Voorne te Maarland in het begin van de dertiende eeuw de groei van Brielle en Maarland in sterke mate gestimuleerd. Rond 1300 verkrijgt Brielle stadsrecht. Er wordt een stadsgracht gegraven die als een cirkelsegment, met als koorde één kilometer dijk, rond de stad ligt. Het Maarland maakt deel uit van deze gracht. Het grootste deel van het stedelijk gebied ligt ten zuiden van de Langestraat, in het Brielsche deel van de stad. Brielle, en met name het

zuidelijk gedeelte, ontplooit zich als het centrum van handel, visserij en nijverheid op het eiland Voorne. Wanneer de stad in 1394 een stuk grond ten noorden van het Maarland in bezit krijgt wordt dit binnen de omvesting getrokken, waardoor de Maarlandse haven ontstaat. Ook het Maarlandse deel van de stad begint dan in de groeiende welvaart te delen, vooral door de haringvisserij. In het tweede kwart van de zestiende eeuw worden aan het Maarland Noordzijde een aantal grotere panden gebouwd voor haringhandelaars. Brielle profiteert duidelijk mee van de algemene economische hausse tijdens de opkomst en bloei van de Verenigde Nederlanden. Begin 17de eeuw wordt de Maarlandse haven verlengd. De Nieuwstraat wordt aangelegd. De stadsmuren worden vervangen door een moderner omwalling, waarbinnen nu ook het Scharlo en het Slagveld worden opgenomen. In de loop van de zeventiende en in de achttiende eeuw komt de ontwikkeling tot stilstand. Verandering van de havenmonding leidt tot verlies van daarmee samenhangende functies aan Simonshaven en het opkomende Hellevoetsluis, dat ook een deel van de streekfunctie van Brielle overneemt. De enige belangrijke ontwikkeling in deze periode is de aanleg van een nieuwe omwalling in 1702, waarbij de stad aan de zuidzijde fors ingenomen wordt.

Het op de kaart van Jacob van Deventer ($\pm$ 1560) afgebeelde stratennet is in de huidige situatie grotendeels terug te vinden en is al vrij ver ontwikkeld. Hoofdelementen zijn de dijk en de Langestraat, die vanaf het Welle Rondom als Koopmansstraat recht op de dijk afloopt en vandaar als Visstraat de verbinding vormt tussen de dijk en de kaden achter de dijk langs de Gote. De Markt is pas in 1579 ontstaan door afbraak van een pand. Een derde hoofdelement in de structuur is de Maarlandse haven. De bebouwing is geconcentreerd langs de dijk, de as Langestraat-Koopmansstraat-Visstraat en het Maarland. Langs de Turfkade en het zuidelijkste deel van de Lijnbaan staan pakhuizen. Langs het Slagveld geeft de kaart van Van Deventer slechts enkele panden aan. Rond beide kerkhoven staat wat bebouwing aangegeven. Bij de Catharinakerk loopt deze bebouwing door

langs het Heultje en het zuidelijk deel van de Venkelstraat. Een drietal grotere huizen en twee kloosters, op iets grotere afstand van de kerk, worden apart weergegeven. De achterstraten achter de dijk en het Maarland zijn grotendeels onbebouwd. De stad is aan de zuidzijde beduidend groter dan nu, aan de westzijde wat kleiner. De ommuring loopt via de Burgemeester van Sleenstraat tot het Maarland, buigt dan naar het noorden en volgt het beloop van de huidige omwalling. Het Slagveld en het Scharloo liggen op een plaat tussen twee armen van de Gote. Aan deze zijde van de stad ontbreekt een ommuring.

Op de kaart van Blaeu uit omstreeks 1650 is de plaat binnen de omwalling getrokken. De Maarlandse haven is naar het oosten verlengd. Het stratennet is uitgebreid met de Nieuwstraat en de Kaaistraat. De verdedigingswerken zijn uitgebreid, gemoderniseerd en voorzien van enkele vrij kleine bastions en ten westen van het Maarland om de andere ommuring heengelegd. De bebouwing langs de Lijnbaan is wat uitgebreid. Langs de nieuwe straten en ter weerszijden van de Kaaistraat langs Scharloo en Slagveld is bebouwing aangegeven, evenals langs het noordelijke uiteinde van het Slagveld en langs de Achterstraat ten noorden van het Maarland. Nog steeds zijn de kavels eenzijdig bebouwd en treft men aan de achterstraten bijna uitsluitend achterbebouwing aan.

De plattegrond die is opgenomen in Tirions "Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden" uit 1743 en het kadastrale minuutplan uit omstreeks 1830 tonen onderling vrij veel overeenkomst. De belangrijkste verschillen met de ruimtelijke situatie in het midden van de zeventiende eeuw zijn de verkleining van het stedelijk oppervlak en de vernieuwing van de omwalling, een volgens de nieuw-nederlandse versterkingswijze aangelegde hoofdwal met vier poorten, negen bastions, vijf ravelijnen, te weerszijden van de Brielsche Haven twee contre-escarpen en bedekte wegen en voor de waterbeheersing vier stenen beren. Bebouwingsintensiteit lijkt eerder af te nemen dan toe te nemen.

De zuidzijde van de Venkelstraat en de achterstraat ten noorden van het Maarland zijn op beide kaarten onbebouwd. Alleen langs de Lijnbaan en het Scharloo is de bebouwing iets intensiever. De hoofdbebouwing is nog steeds geconcentreerd langs de dijk, de polderweg en de Maarlandse haven en langs Nieuwstraat en Kaaistraat. De bebouwing langs het Noordspui bestaat voornamelijk uit pakhuizen. Het Slagveld is nog grotendeels onbebouwd. De achterstraten functioneren bijna alleen als erfontsluiting. De terreinen rond de beide kerkhoven zijn spaarzaam bebouwd. De Maarlandse kerk, die in 1743 nog aanwezig is, is evenals de meeste bebouwing er omheen in 1830 verdwenen. Op de kaart van Tirion wordt, evenals op kaarten uit de zeventiende eeuw, de zuidwest hoek van de stad voornamelijk in beslag genomen door boomgaarden. De terreinen langs de wallen zijn agrarisch van karakter.

De eenzijdig bebouwde kavels staan loodrecht op dijk en Maarland. De kaveldiepte langs de dijk is 50 à 65 meter, langs het Maarland 70 meter. Waar diepere kavels zouden ontstaan ligt een achterstraat. Typisch is het zeer veel voorkomen van smalle kavels (rond vier meter), vooral aan zuidoende en noordeinde van de dijk en aan het Maarland. Mogelijk is hier een relatie met keuren uit 1346, die bepalen dat geen vuur mag branden in een huis smaller dan tien voet, ofwel 3,26 meter. Met een brandgang ontstaat dan een kavelbreedte van vier meter. Het verkavelingspatroon zou dan teruggaan op een vrij oude situatie met kleine lemen behuizingen op smalle percelen. In de Nobelstraat waar de verkaveling onregelmatiger is en waar vrij veel brede percelen voorkomen, staan al in de veertiende eeuw stenen huizen. Ook de industriële ontwikkeling van de tweede helft van de negentiende eeuw gaat grotendeels langs Brielle heen. Tegen het eind van de negentiende eeuw en in de eerste helft van de twintigste eeuw vestigen zich enkele bedrijven en industrietjes aan het Slagveld. Ook aan het Scharloo en de Lijnbaan ontstaat wat nieuwe activiteit. Erg stuwend voor de ontwikkeling van Brielle is deze industriële ontwikkeling echter niet geweest. Illustratief is het verloop van het inwonertal van Brielle

van 1880 tot de tweede wereldoorlog, bijna continu dalend van 4.420 in 1880 tot 3.389 in 1940. Op het voormalige Maarlandse kerkhof wordt in 1875 het asiel voor oude zeelieden gesticht. In 1913 wordt aan het Asielplein een gasthuis gebouwd. In de twintiger en dertiger jaren wordt wat woningbouw gerealiseerd rond het Asielplein en de Venkelstraat. Na de tweede wereldoorlog komt er wat meer vaart in de bouwactiviteit. In de vijftiger jaren worden woningen gebouwd aan het westelijk deel van de Langestraat, de Coppelstockstraat en de Witte de Withstraat, de Vrouwenhoflaan en de zuidwesthoek van het Maarland.

Pas in de zestiger jaren wordt met de realisering van een woonbuurtje en met de bouw van een aantal scholen op het tot dan vrij open terrein ten zuidwesten van de Catharinakerk het sinds de zeventiende eeuw niet meer gewijzigde stratennet uitgebreid. Dan begint de stad ook buiten de wallen fors uit te groeien, profiterend van zijn vrij gunstige ligging in de periferie van de randstad. Ten zuidwesten van de oude stad komt een nieuw woongebied tot stand, naar de Brielsche Maas toe ligt de ontwikkeling voornamelijk in de sterk groeiende behoefte aan ruimte voor de watersportrecreatie. Het gebied ten noordwesten en ten oosten van de stad heeft nog steeds een agrarische functie, gedeeltelijk in de sector van de glascultuur. De karakteristieke openheid van het land rondom de vestingstad is in deze gebieden nog bewaard gebleven, met name aan de westzijde vanwaar dientengevolge een fraai en onbelemmerd uitzicht op de stad bestaat.

Het beschermde stadsgezicht te Brielle omvat de gehele omwalde en omgrachte stad. Tevens is een gedeelte van het grondgebied van de gemeenten Brielle en Vierpolders aansluitend aan de omwalling begrepen. Het betreft nog grotendeels onbebouwd gebied met een agrarische functie aan de oost- en noordwestzijde van de stad.

Het belang van een aanwijzing tot beschermd stadsgezicht is niet voor alle onderdelen van het omgrensde gebied van dezelfde orde. Daarom is binnen het beschermde gebied

een indeling gemaakt in drie zônes. Globaal zijn deze zônes als volgt te typeren:

Zône A: gebied van groot belang vanwege het patroon van straten en wateren, het profiel en de groenvoorziening van de openbare ruimten en de afmetingen en vormgeving van de bebouwing (hoogte, breedte, bekapping, gevelindeling), benevens de aard van de toegepaste materialen voor de bebouwing en de openbare ruimten.

Zône B: gebied van belang vanwege het patroon van straten en wateren, het profiel, de groenvoorzieningen, de toegepaste materialen van de openbare ruimten en de schaal en differentiatie van de bebouwing.

Zône C: gebied van belang vanwege de hoofdstructuur van het stratennet, benevens de hoogte van de bebouwing.

Deze indeling, in hoofdzaak afgestemd op bebouwde gebieden, is uiteraard niet meer dan een schematische weergave van de aanwezige waarden.

De in de bescherming opgenomen agrarische gebieden zijn grotendeels gesitueerd in zône C. De grens van het beschermde gezicht valt samen met de grens tussen open agrarisch gebied en meer door glascultuur, agrarische bedrijfsbebouwing en boomgaarden geoccupeerd gebied. Een terrein, gelegen langs de weg van Oostvoorne naar Brielle is in de B-zône opgenomen. Het betreft een geheel onbebouwd stuk land, samenhangend met het open polderlandschap over de Brielsche gemeentegrens.

De wallen en vesten zijn geheel in de A-zône opgenomen. De vestingwerken, waaronder de Langepoort en de Kaaipoort, zijn op enkele ravelijnen na, gaaf bewaard gebleven. Zij zijn aangewezen als beschermd monument en vormen een integrerend bestanddeel van het beschermde gezicht.

Binnen de wallen valt de C-zône in grote lijnen samen met die stadsgedeelten, die het kadastrale minuutplan uit 1830 als onbebouwd weergeeft. De in deze stadsgedeelten gerealiseerde woningbouw sluit qua schaal en massa en door zijn aansluiting bij het aanwezige stratenpatroon over 't algemeen vrij goed aan bij de oudere stadsgedeelten. Het minst is dit het geval in de zuidwesthoek van de stad, waar naast een woonbuurtje ook enkele scholencomplexen

van vrij grote schaal gelegen zijn. Het Slagveld tenslotte vervult voornamelijk een bedrijfsfunctie. De bebouwing is zeer gevarieerd van schaal en bepaalt mede het beeld langs het Noordspui.

Binnen de wallen vallen de A-zône en de B-zône in grote lijnen samen met het in 1830 geoccupeerde gebied en de beide kerkhoven. De percelen langs het in hoofdzaak middeleeuwse stratenstramien zijn deels nog steeds eenzijdig bebouwd. Een aantal achterstraten functioneert nog steeds bijna uitsluitend als erfontsluiting. De bebouwing is nog steeds kleinschalig. De aaneengesloten straatwand, de bewogen achterzijde, de vele rode daken zijn belangrijke kenmerken van de bebouwing.

In bijgevoegd schema is een nadere beschrijving opgenomen van de karakteristiek van de diverse elementen van de stedelijke openbare ruimten.

De A-zône omvat het noordelijk deel van de Nobelstraat en de Voorstraat, de dwarsas van Welle Rondon naar Kaaistraat, het oostelijke stuk van het Maarland en de ruimte rond de Catharinakerk. Zeer bepalend voor het stadsbeeld is de zeer ruime Maarlandse Haven. Bijzonder karakteristiek is ook het Welle Rondon, in zijn driehoekige vorm de ontmoeting van twee verkavelingsrichtingen samenvattend. Er is een duidelijk verband tussen gemiddelde pandgrootte en de plaats van de panden in de stedelijke structuur. De grotere bouwmassa's concentreren zich vooral langs de dijk in de omgeving van de Koopmansstraat. Ook op het Maarland is een duidelijk verschil tussen het oostelijk en het westelijk gedeelte. De kappen, veelal gedekt met rode oud-hollandse pannen, accentueren door hun massawerking en nokrichting deze karakteristiek in niet geringe mate. Bijzonder karakteristiek is, dat de nokrichting van de bebouwing op de zeer ondiepe percelen tussen de Langestraat-Welle Rondon en Catharinahof in afwijking van die van de meeste panden in de Langestraat evenwijdig aan de straat is. Het oplopende en toelopende profiel van de Langestraat naar het Welle Rondon, en de verschillen in bouwhoogte aan Langestraat, Welle Rondon en Koopmansstraat resulteren

in een bijzonder fraai stadsgezicht van achter elkaar oprijzende daken, met het torentje van het stadhuis als bekroning. Aan de Catharinahof vormen de zeer laag doorlopende kappen en aankappingen een sterk contrast met het enorme volume van de kerk. Kleur en textuur van de daken speelt belangrijk mee in dit beeld. Van de bebouwing zijn zeer veel panden als monument beschermd, waaronder de in het stadsbeeld dominerende nooit voltooide vijftiende eeuwse Catharinakerk, het Merulaweeshuis als enig resterende van de verspreide grote huizen rond de kerk, het in aanleg middeleeuwse stadhuis en de laat-achttiende eeuwse hoofdwacht als pendanten aan de Markt een belangrijke plaats innemen. Langs de Nobelstraat en, in mindere mate, langs de Voorstraat en het Maarland, staan een aantal grote en zeer voorname stadshuizen, deels met een achttiende-eeuws uiterlijk, deels nog van oudere datum. Een aantal behoort tot het type "pand met zijkamer" of "dubbelhuis". De voormalige kapel van het St. Jacobsgasthuis aan de Voorstraat accentueert net even de bocht in de vrij brede Voorstraat. Ook vele kleine panden zijn beschermd als monument. Binnen een zekere met de ambachtelijke bouwwijze samenhangende eenheid in schaal, materiaalgebruik en (verticale) gevelstructuur is het beeld van de aaneengesloten gevelwanden zeer gevarieerd. In een deel van de A-zône, waaronder het Maarland, wordt het straatbeeld verrijkt door vele privé-stoepen van hardsteen en bijbehorende stoeppalen van hout of hardsteen, banken, putten en hekwerken.

In de B-zône liggen de uiteinden van Maarland en Nobelstraat, de Langestraat, een groot deel van de kaden langs het Noordspui, enkele achterstraten en de ruimte rond het Asiel. Van de monumenten zijn met name het Arsenaal en de boerderij die de visuele afsluiting vormt zeer bepalend. In de Langestraat wordt het beeld in sterke mate meebepaald door het naar het Welle Rondom toe vernauwende profiel, waarin nog vele hardstenen stoepen met aanverwant meubilair voorkomen. Van de kaden langs het Noordspui is alleen de Turfkade en een deel van het Scharloo beschoeid. De bebouwing is wat bebouwingsschaal en bekapping betreft nog

duidelijk gerelateerd aan het historisch gegeven. Het Asielplein, in zijn omgrenzing nog steeds het Maarlands kerkhof, is als door een centraal element beheerste ruimte onveranderd. De negentiende eeuwse vertaling handhaaft het karakter van groene stille ruimte achter de bebouwing.

Een nadere uitwerking van het beschermde stadsgezicht zal dienen plaats te vinden in een bestemmingsplan ex artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. De globale indeling in drie klassen, die voor de bepaling van de waarde van de historische karakteristiek is gegeven kan wat het belang van de bescherming betreft als uitgangspunt dienen voor de in het kader van een bestemmingsplan te nemen stedenbouwkundige maatregelen. Aan uitwerking hiervan in plan en voorschriften zullen nadere onderzoeken ten grondslag moeten liggen over de wijze waarop "oud" en "nieuw" op een zinvolle wijze voor de toekomst geïntegreerd kunnen worden.